

Pedagogical And Psychological Basis Of Training Preschool Children To Work

Sanginova Gulnoza Bokhodriovna

Senior Lecturer, Kokand University

xusamr@mail.ru

Annotation

This article analyzes the pedagogical and psychological features of raising preschool children in the spirit of hard work, forming their first labor skills. Forms of organizing labor education in preschool educational organizations and in the family environment, the specific aspects of self-service, work in a corner of nature and collective activities are highlighted. Also, practical recommendations have been developed on combining labor with play activities, taking into account the age characteristics of children.

Keywords: preschool age, labor education, independence, self-service, duty, teamwork, elements of play, personality formation, pedagogical skills.

Annotatsiya

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash, ularda ilk mehnat ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik hamda psixologik xususiyatlari tahlil qilingan. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida va oila muhitida mehnat tarbiyasini tashkil etishning shakllari, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish, tabiat burchagidagi mehnat hamda jamoaviy faoliyat turlarining o'ziga xos jihatlari yoritilgan. Shuningdek, bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda mehnatni o'yin faoliyati bilan uyg'unlashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha yosh, mehnat tarbiyasi, mustaqillik, o'z-o'ziga xizmat, navbatchilik, jamoaviy mehnat, o'yin elementlari, shaxs shakllanishi, pedagogik mahorat.

Maktabgacha yoshdagi bolalik davri inson shaxsiyatining ma'naviy-axloqiy poydevori qo'yiladigan, uning atrof-muhitga, odamlarga va mehnatga bo'lgan munosabati pishib yetiladigan eng muhim bosqichdir. Sharqona tarbiya tizimida qadimdan bolani kichikligidan mehnatga o'rgatish, halol luqma va g'ayratli bo'lish ruhida voyaga yetkazishga alohida e'tibor qaratilgan. Bugungi kunda zamonaviy maktabgacha ta'lim sohasida ham bolalarni har tomonlama rivojlantirish va ularda mustaqil hayotiy ko'nikmalarni shakllantirish davlat miqyosidagi dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Mehnat tarbiyasi — bu shunchaki bolaga ma'lum bir jismoniy harakatlarni bajartirish yoki majburiy topshiriqlar berish tizimi emas. Bu jarayon, eng avvalo, bolada atrofidagi insonlar mehnatini qadrlash, o'z mehnati natijasidan ma'naviy zavq olish va jamoada mas'uliyatni his qilish tuyg'usini

uyg'otishga qaratilgan murakkab pedagogik tizimdir. Axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan hozirgi davrda bolalarning ko'p vaqti virtual olam, smartfonlar va passiv kuzatuvchanlik bilan o'tayotganligi sir emas. Bunday sharoitda bolalarda tayyorga ayyorlik (boqimandalik) kayfiyati paydo bo'lishining oldini olish, ularni jismoniy va aqliy faollikka chorlashda to'g'ri tashkil etilgan mehnat faoliyati eng samarali vosita bo'lib xizmat qiladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlari amaliyotida bolalar mehnati kattalarning ijtimoiy-ishlab chiqarish mehnatidan tubdan farq qiladi. Bolalar mehnati moddiy boylik yaratishni maqsad qilmaydi; u ko'proq tarbiyaviy va rivojlantiruvchi xarakterga ega. Mehnat jarayonida bolaning jismoniy holati yaxshilanadi, mayda va yirik motorikasi rivojlanadi, harakatlar koordinatsiyasi shakllanadi. Shu bilan birga, mehnat faoliyati bolaning aqliy rivojlanishiga ham

ijobiy ta'sir ko'rsatadi: u ob'ektlarning xususiyatlarini, asboblardan foydalanish qoidalarini o'rganadi, sabab-oqibat bog'liqliklarini tushunib boradi.

Pedagogik va psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalar mehnati asosan to'rtta asosiy turga bo'linadi va ularning har biri bolaning yosh xususiyatlariga mos ravishda bosqichma-bosqich murakkablashib boradi:

Birinchisi va eng asosiysi — o'z-o'ziga xizmat ko'rish mehnatidir. Bu mehnat turi bolaning mustaqil hayotga qadam qo'yishidagi ilk ko'nikmasi hisoblanadi. Kiyimlari va poyabzallarini o'zi kiyishi, yuvinishi, ovqatlanish jarayonida madaniy ko'nikmalarga rioya qilishi, o'ynab bo'lgach o'yinchoqlarini o'z joyiga tartib bilan yig'ishtirishi — bularning barchasi o'z-o'ziga xizmat ko'rishning elementlaridir. Ushbu faoliyat kichik guruhlardan oq (3 yosh) boshlab tizimli rag'batlantirib borilsa, bolada "men o'zim qila olaman" degan ijobiy psixologik pozitsiya va o'ziga bo'lgan ishonch mustahkamlanadi.

Ikkinchi tur — xo'jalik-maishiy mehnat bo'lib, u bolalarni qurshab turgan muhitda tartib va tozalikni saqlashga yo'naltirilgan. Guruh xonasidagi kitob javonlarini tartibga keltirish, tarbiyachiga mashg'ulotlar uchun tarqatma materiallarni joylashtirishda ko'maklashish, navbatchilik paytida stollarga idish-tovoqlarni to'g'ri qo'yish kabi ishlar bularga yaqqol misoldir. Bu jarayon bolada guruh va tengdoshlari oldidagi mas'uliyatni uyg'otadi.

Uchinchi tur — tabiat bag'ridagi mehnat hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti hududidagi yoki guruhdagi tabiat burchagida olib boriladigan bu faoliyat turi o'simliklarni sug'orish, ularning barglarini changdan artish, gulzorlardagi xazonlarni yig'ish, qushlar va kichik hayvonlarga g'amxo'rlik qilishni o'z ichiga oladi. Tabiat burchagidagi mehnat bolada nafaqat jismoniy faollikni, balki ekologik madaniyatni, tirik tabiatga nisbatan

shafqatlilik va mehr-oqibat tuyg'ularini shakllantirishda beqiyos ahamiyatga ega.

To'rtinchi tur — qo'l mehnati yoki badiiy mehnatdir. Ushbu mehnat turi asosan katta va tayyorlov guruhlari (5-7 yosh) bolalari bilan tashkil etiladi. Turli tabiiy materiallar (quruq barglar, daraxt shoxlari, yong'oq po'stlog'i), qog'oz, karton, ip va mato bo'laklaridan foydalanib xilma-xil o'yinchoqlar, maketlar va sovg'alar yasash bolalarning ijodiy tasavvurini (Art-fantasy) yuksaltiradi. Qo'l mehnati bolaning fikrlash doirasini kengaytirib, unda estetik did va diqqatni bir joyga jamlash qobiliyatini tarbiyalaydi.

Pedagogik jarayonda mehnatni bolalarga yetkazish va ularni faoliyatga jalb qilishning bir qancha tashkiliy shakllari mavjud. Kichik yoshdagi bolalar bilan ishlashda yakka tartibdagi topshiriqlar usuli juda qo'l keladi. Tarbiyachi har bir bolaga qisqa, aniq va uning kuchiga mos keladigan vazifalarni individual tarzda yuklaydi. O'rta guruhdan boshlab esa navbatchilik tizimi joriy etiladi. Navbatchi bo'lgan bola o'zini guruhning ma'lum ma'noda yordamchisi va boshqaruvchisi sifatida his qila boshlaydi, bu esa unda ijtimoiy faollikni oshiradi. Katta yoshdagi bolalar uchun esa jamoaviy mehnat shakli tavsiya etiladi. Jamoa bo'lib ishlash jarayonida bolalar o'zaro muloqotga kirishishni, ishni teng taqsimlashni, bir-biriga ko'maklashishni va umumiy maqsad yo'lida jipslashishni o'rganadilar.

Biroq, maktabgacha yoshdagi bolaning yetakchi faoliyati o'yin ekanligini aslo unutmaslik lozim. Bolalarni mehnatga o'rgatishda quruq buyruq, majburlash yoki qo'pol talablar mutlaqo teskari natija beradi — bolada mehnatga nisbatan nafrat va bezorlik paydo qilishi mumkin. Shu sababli mehnat elementlarini o'yin syujetlari bilan sintez qilish tarbiyachidan yuksak pedagogik mahorat talab etadi.

Metodik yondashuv: Tarbiyachi bolaga "Hozir hamma o'yinchoqlarni yig'ishtirsin!" deb buyruq berish o'rniga, o'yin vaziyatini

yaratishi kerak: "Bolajonlar, qaranglar, poezdimiz uzoq yo'ldan charchab keldi, endi uning vagonlarini garajga joylashtirishimiz kerak. Qo'g'irchoqlarimiz ham uxlashga tayyorlanmoqda, ularni joylariga yotqizaylik". Bunday vaziyatda bola buni majburiyat emas, o'yinning davomi sifatida qabul qiladi va g'ayrat bilan kirishadi.

Shuningdek, maktabgacha ta'limda qo'g'irchoq teatri va ertak terapiyasi elementlaridan foydalanish ham mehnat tarbiyasida ijobiy etalonlarni yaratishga xizmat qiladi. Ertaklardagi mehnatsevar va dangasa qahramonlarning qiyofasi (masalan, "Zumrad va Qimmat", "Bo'g'irsoq") bolalar ongida qaysi xulq-atvor ijobiy, qaysisi salbiy ekanligini tahlil qilish imkonini beradi. Bolalar qo'g'irchoq teatri qahramonlariga taqlid qilish orqali o'zlarida ham faollik fazilatlarini shakllantiradilar.

Tizimli va metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilgan mehnat tarbiyasi bolaning umumiy rivojlanish darajasini sezilarli darajada oshiradi. Pedagogik kuzatishlar va amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, doimiy ravishda o'z kuchi yetadigan mehnat faoliyatiga jalb qilingan bolalar o'z tengdoshlariga qaraganda ancha mustaqil, ijtimoiy muhitga moslashuvchan va irodali bo'ladilar. Ularda tengdoshlariga yordam berish, g'amxo'rlik va birdamlik hissi yuqori darajada namoyon bo'ladi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni mehnatga o'rgatish jarayonida tarbiyachilar va ota-onalar quyidagi muhim pedagogik shartlarga amal qilishlari zarur:

- Bola biror ishni bajarishga intilganda (hatto u buni to'g'ri bajara olmasa ham), uning qo'lidan asboblarni tortib olmaslik yoki "sen hali kichkinasan, eplolmaysan, baribir qaytadan qilishimga to'g'ri keladi" deb uning shijoatini so'ndirmaslik kerak. Yo'l qo'yilgan xatolar jarayon davomida, bolaning ko'nglini og'ritmasdan, do'stona tarzda tuzatiladi.
- Bolaning mehnati natijasi kattalarniki kabi mukammal bo'lmasligi tabiiy. Bu yerda

asosiysi — bolaning qilgan harakati va niyati. Pedagog yoki ota-ona bolaning ozgina bo'lsa ham ko'rsatgan yordamini chin dildan e'tirof etishi va maqtashi lozim ("Sening yordaming bilan xonamiz judayam ozoda bo'ldi, sendan minnatdorman").

-Agar bola bog'chada hamma narsani o'zi mustaqil bajarishga odatlangan bo'lsa-yu, ammo uyda ota-onasi yoki buvisi uning ketidan hamma narsani tayyorlab, kiyintirib, ovqatini ham yedirib qo'ysa, tarbiyadagi uzviylik zanjiri uziladi. Mehnatsevarlik ko'nikmasi mustahkam odatga aylanishi uchun MTT va oila talablari bir xil bo'lishi shart.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, maktabgacha yoshdagi bolalarni mehnatga o'rgatish — kelajakda komil va har tomonlama barkamol shaxsni tarbiyalashning eng muhim shartidir. Mehnat jarayonida bolada nafaqat jismoniy chaqqonlik, balki qat'iyatlilik, qiyinchiliklarni yengish, intizom va o'z-o'zini boshqarish kabi yuksak irodaviy fazilatlar shakllanadi. Zamonaviy ta'lim standartlari talablari asosida tashkil etiladigan integratsiyalashgan mashg'ulotlar, o'yinlar va amaliy qo'l mehnatlari bolalarni jamiyat hayotiga tayyorlashda eng faol ko'prik vazifasini o'taydi. Pedagoglar va ota-onalarning birdamlikdagi to'g'ri yondashuvi esa bolalikdan boshlab mehnatni hayotiy ehtiyoj va quvonch manbai sifatida qabul qilishga zamin yaratadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

- O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2019-yil 16-dekabr, O'RQ-595-son.
- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrda "Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning Davlat standartini tasdiqlash to'g'risida"gi 802-son qarori.

- Qodirova F.R., Toshpo'latova Sh.Q.,
Qayumova N.M., A'zamova M.N.
"Maktabgacha pedagogika". Darslik.
— T.: "Tafakkur bo'stoni", 2019. —
684 b.
- Shadiyeva S.S. "Maktabgacha ta'lim
tashkilotlarida bolalarni mehnat
faoliyati bilan tanishtirish
metodikasi". O'quv-uslubiy
qo'llanma. — T.: "Innovatsiya-Ziyo",
2021. — 142 b.
- Nurmatova M.X., Xasanova Sh.A. "Rasm
chizish, loylash, qirqib-yopishtirish
va badiiy mehnat o'rgatish
metodikasi". O'quv qo'llanma. — T.:
"Cho'lpon nomidagi NMIU", 2014. —
256 b.
- G'ulomova X.M. "Maktabgacha yoshdagi
bolalarni ijtimoiy hayot va mehnat
faoliyati bilan tanishtirish". Metodik
qo'llanma. — T.: "Universitet", 2020.
— 118 b.